

Maija: [sitaatti keskustelusta] ”Oikeudellisesti se piirre, mikä meillä nyt oli pandemiassa, minkä toivoisi, että ei sitten toistu mahdollisessa uudessa häiriötilanteessa tai kriisitilanteessa, on, että niiden haavoittuvassa asemassa olevien ryhmien suojeleminen tapahtuu heidän oikeuksiaan rajoittamalla.”

[musiikkia]

Sanna: Tervetuloa kuuntelemaan Itlan Lapsuuden rakentajat -podcastia. Tässä jaksossa keskustellaan laillisuusvalvonnasta poikkeusaikoina. Miten koronapandemia kohteli haavoittuvassa asemassa olevia sekä lapsia ja nuoria? Miten lasten ja nuorten sekä muiden ryhmien ja yhteiskunnan resilienssiä voidaan vahvistaa tulevaisuudessa? Keskustelemassa aiheesta ovat eduskunnan apulaisoikeusasiamies Maija Sakslin.

Maija: Kiitos kutsusta.

Sanna: Itlan ohjelmajohtaja Marjo Kurki, joka toimii myös strategisen tutkimuksen PANDEMICS ja YOUNG -ohjelmissa.

Marjo: Hei vaan.

Sanna: Sekä JuRe-tutkimushankkeen johtaja, julkisoikeuden professori Janne Salminen Turun yliopistosta.

Janne: Kiitos kutsusta. Mukavaa olla täällä tänään teidän kanssanne.

Sanna: Ja tämä JuRe-hanke kuuluu strategisen tutkimuksen neuvoston Pandemiat yhteiskunnallisena haasteena eli PANDEMICS-ohjelmaan, jossa myös Itla on mukana. Ja minä olen Sanna Ra.

Sanna: Melkein tasan vuosi sitten koronavirus poistettiin yleisvaarallisten tartuntatautien luettelosta, eikä WHO enää luokittele sitä kansainväliseksi kansanterveysuhaksi. Mitä tiedämme nyt korona-ajan vaikutuksesta haavoittuvassa asemassa oleviin? Minkälaiset ryhmät tai yksilöt ovat ylipäättään heikommassa asemassa kriisiaikoina?

Maija: Meillä tämä kriisi näkyi sillä tavoin, että ehkä ne henkilöt, joilla on kaikista vaikeinta tai kokonaan mahdotonta käyttää oikeussuojakeinoja, niin näkyivät meidän laillisuusvalvonnassa, eli siellä oli lapsiin, muistisairaisiin, vanhuksiin, kehitysvammaisiin henkilöihin ja mielenterveyskuntoutujiin ja asunnottomiin liittyviä asioita. Toinen ryhmä oli ne ihmiset, jotka ylipäättään olivat riippuvaisia sosiaali- ja terveyspalveluista. Kolmas ryhmä ehkä sellainen ryhmä, joka oli tahdostaan riippumatta hoidossa tai erilaisten toimenpiteiden kohteena, esimerkiksi nyt lastensuojelulapset. Ja sitten neljäntenä ryhmänä ihmiset, joiden tavanomainen elämä muuttui hyvin paljon, tässä esimerkiksi lapset, opiskelijat, joiden arki muuttui hyvinkin merkittävällä tavalla. Ja yksi hyvin iso ryhmä, joihin nämä toimet eri tavoin kohdistuivat, oli kotona asuvat vanhukset ja erityisesti yksin elävät vanhukset ja vammaiset henkilöt.

Janne: Apulaisoikeusasiamies Sakslin toi jo aika hyvin esille mielestäni näitä ryhmiä, jotka on ollut erityisesti tässä pandemia-aikana ja pandemiarajoitustoimien kohteena. Ehkä yleisesti voisi vielä sanoa tietysti kaksi tällaista ikään kuin kriiseihin tyypillisesti liittyvää piirrettä, jotka liittyivät myöskin sitten siihen, miten me nähdään näitä haavoittuvuuksia. Haavoittuvuudet ovat ylipäättään aika kontekstisidonnaisia. Meillä on tietysti lähtökohtaisesti jo sellaisia ryhmiä ja ihmisiä, jotka ovat heikommassa asemassa, niin kuin tässä viitattiin esimerkiksi lapsiin, että heidän on vaikea saada itsenäisesti omaa ääntä kuuluviin ylipäättään yhteiskunnassa heitä koskevissa asioissa tai muutenkaan yhteiskunnallisessa päätöksenteossa. Samaan aikaan on tietysti todettava, että lapset esimerkiksi pandemia-aikana eivät ole olleet välttämättä kovin yhtenäinen ryhmä, eli meidän täytyy niin kuin tunnistaa, että näiden haavoittuvuuksien sisällä on myöskin ryhmiä, eli meidän pitää olla aika sensitiivisiä tälle seikalle. Toinen on sitten se, että ylipäättään, kun yhteiskuntaa kohtaa joku kriisi, niin kuin tässä tapauksessa nyt pandemia, ja peräti poikkeusolotkin aika ajojn, niin yhteiskunta kohtaa sen kriisin koko lailla sellaisena kuin se muutenkin on, elikkä me mennään

siihen kriisiin sellaisessa tilanteessa kuin meidän yhteiskunta noin kaiken kaikkiaan muutenkin on. Elikkä täällä on meidän joukossamme he, joilla on heikompi asema ja todennäköisesti heidän asema ei ainakaan sen kriisin kestäessä mitenkään vahvistu, päinvastoin se voi olla vieläpä heikompi.

Marjo: On helppo yhtyä näihin edellisiin puheenvuoroihin, ja ehkä nostaisin vielä sitten sellaisen ryhmän, joka oli – erityisesti niin kuin koulun näkökulmasta – etäopetuksessa, että sellaiset lapset ja nuoret, jotka tarvitsi enemmän tukea, niin he jäivät aika niin kuin varjoon, ja sitten eivätkä saaneet tarvitsemaansa yksilöllistä tukea, mihin heillä olisi pitänyt olla oikeus. Ja sitten nostaisin ehkä esiin sen, että me myös tietyllä tavalla näiden rajoitusten kautta tuotettiin uusia haavoittuvia ryhmiä, jotka olisivat pärjänneet normaalioloissa, ja nostaisin tässä niin kuin kehityksellisesti erittäin tärkeän vaiheen: nuorten siirtymävaiheen, esimerkiksi perusopetuksesta toiselle asteelle tai toiselta asteelta korkeakouluihin, niin sieltä me tiedetään, että on ollut paljon niin kuin vaikeuksia ja monenlaista pahoinvointia, yksinäisyyttä, ei kuuluta yhteisöllisyyteen, mielenterveysongelmia, niin sitten meillä on nyt niin kuin viitteitä, että esimerkiksi ahdistuneisuus on valtavasti lisääntynyt nuorilla ja sitä tietenkin täytyy huolella seurata. Sitten ehkä siitä yksilötasosta nousisin vielä sinne perhetasolle, että on niin kun äärimmäisen tärkeää tarkastella sitä perhekokonaisuutta, että lapset ovat riippuvaisia vanhempien hyvinvoinnista ja vanhempien kyvystä hoitaa ja kasvattaa.

Sanna: Onnistuttiinko rajoitustoimenpiteitä laatiessa tunnistamaan ja huomioimaan haavoittuvassa asemassa olevat? Millaisten oikeuksien toteutumattomuudesta on tehty kanteluita Maija Sakslin?

Maija: Joo, kiitos. Tää on hirvittävän tärkeä kysymys. On selvää, että varsinkin siinä alkuvaiheessa, kun oli ne kuvat, mitä mediassa oli, että valtava kuolleisuus, niin on niin kuin ymmärrettävää, että ryhdyttiin todella nopeasti ja kaikilla mahdollisilla tasoilla miettimään, että miten voidaan rajoitusten kautta turvata henkeä, mutta siinä se ehkä se sellainen pelko siitä, että jotain hurjaa tapahtuu myös Suomessa, niin aiheutti sen, että tuntui, että millään tasolla ei arvioitu näitä vaikutuksia. Tässä nyt jo lapset ovat olleet erityisesti esillä, niin että tällainen, että oltaisiin mietitty lyhyt- ja pitkäaikaisia vaikutuksia lapsiin, niin se jäi kyllä varsin tekemättä. Ja se, mitä kanteluissa esimerkiksi näkyy, ihan esimerkiksi erilaisten asumispalveluitten tiimoilta, niin se keino, jolla alettiin suojelemaan ihmisiä, oli se, että rajoitettiin heidän oikeuksiaan: rajoitettiin heidän mahdollisuuttaan liikkua, rajoitettiin mahdollisuutta tavata läheisiä, osallistua vaikka läheisen hautajaisiin, ja että ne olivat aika rankkoja ne toimenpiteet, ja meille se ainakin näyttäytyi juuri sellaisena, että hyvin vähän niin kuin mietittiin siinä alkuvaiheessa sitä, että millä muulla tavalla me voisimme päästä siihen turvalliseen tilanteeseen, että ne riskit olisi saatu mahdollisimman hyvin rajoitettua ilman, että rajoitettiin näiden ihmisten, joita erityisesti haluttiin suojella, niin heidän oikeuksiaan.

Janne: No, mä itse ajattelen – mulla on jonkun asteista ymmärrystä ikään kuin siihen alkuvaiheeseen – että se toteutuu tietyllä tavalla tällaisessa poikkeuksellisessa tilanteessa, jossa myöskin tieto, joka koskee sitä itse niin kun syytä, on osittain vajavaista ja koko ajan kehittyvää, ja hallinto ja myös poliittiset päätöksentekijät joutuu tekemään osittain ratkaisuja vajavaisen tiedon ja koko ajan muuttuvan tai kehittyvän tiedon varassa. Samanaikaisesti sitten tietysti kriisin kestäessä, on se sitten mikä tahansa kriisi, niin pitäisi olla kyvykkyyttä arvioida koko ajan sitä tilanteen jatkumisesta seuraavaa, niin kuin esimerkiksi rajoitustoimet – jos se on rajoitustoimet, joita otetaan käyttöön – niin mitä ne pitkittyessään sitten tarkoittaa, ja ovatko ne asianmukaisessa balanssissa siihen nähden, mitä niillä pyritään suojaamaan. Ja tältä osin olen itse tutkinut lainsäätäjän toimintaa, näihin liittyen, niin siltä osin on aika huojentavaa kuitenkin havaita, että eduskunnassa kyllä jo varsin pian ensimmäisten poikkeusolojenkin kestäessä ryhdyttiin edellyttämään hallinnolta tällaisia laajempia arvioita siitä, että mitä kaikkea nämä rajoitustoimet voisivat merkitä. Että olen itse tutkinut perustuslakivaliokuntaa, jossa itse olen nähnyt tällaisen vaatimuksen jo aika varhaisessa vaiheessa sitä lainsäätäjän toimintaa – mutta toki siis se on aina lainsäätäjä tietyssä roolissaan siinä – ja sitten ikään kuin hallinnon pitäisi ryhtyä tätä kokonaisarviota tietenkin tuottamaan, mutta että

sillä tavalla olen itse jotenkin ehkä huojentunutkin siitä, että vähintäänkin oli tällaisia vaatimuksia kokonaisarvioiden tekemisestä, että varmaan muut tutkijat sitten voivat tehdä havaintoja siitä, että synnyttiinkö niitä tai toimittiinko niiden mukaisesti, mutta tällainen vaatimus vähintäänkin esitettiin. Ja se ehkä myöskin tällaisissa kriiseissä: voin kuvitella, että tähän, mikä meidänkin keskustelua värittää, ja mikä on meidän taustalla tämä pandemia-aika, niin voi olla että se odotus oli kuitenkin se, että se olisi paljon lyhyempi kesto, jolloin se, että se kuitenkin kesti sitten näin pitkään, niin on myöskin jollain tavalla opiksi otettava asia, ja että näissä kriiseissä on niin kuin eri vaiheita ja ne voi kestää ennakoitua paljon pidemmin, elikkä pitää varautua myöskin siihen, ettei se ole ihan heti ohi – myöskin silloin, kun pohditaan näitä rajoitustoimia.

Marjo: Niin, noi on mun mielestä tosi tärkeitä näkökohtia, että niin kuin meidän edelleen hoidetaan sitä pandemian jälkeistä tilaa, ja se näkyy esimerkiksi palvelujärjestelmässä: vaikka neuvola-asetuksen mukaisissa lasten terveystarkastuksissa, niitä ei ole edelleenkään saatu kaikkialla otettua kiinni. Meillä sinä aikana esimerkiksi osa kaupungeista, niin kuin jätti perheiden vastuulle arvioida, tarvitsevatko he vai eivät, näitä terveystarkastuksia. Osa kaupungeista priorisoi taas, että niistä ei tingitä, niin perheet joutuivat hyvin eriarvoiseen asemaan, ja toisaalta ehkä – en tiedä kuinka mahdollista se on – mutta perheiden näkökulmasta ja sitä kautta tietenkin lasten ja nuorten, niin heidän erilaisten tarpeiden huomioiminen, niin se ei kovin helppoa ollut. Ja olin itse mukana Turun yliopiston yhdessä tutkimushankkeessa, missä me silloin, kun Helsinkiin tuli lockdown, niin nopeasti vietiin perheneuvolaan nimenomaan haavoittuville perheille tällainen viidenkymmenen vanhempain ohjausohjelman hoito. Ja me oltiin neuvolakontekstissa tutkittu, että se on hyvin vaikuttava, ja vietiin se sitten sinne, ja se asetti ammatillaiset uuteen tilanteeseen, ja nämä perheet pystyivät saamaan sen, koska se oli niin kuin digiavusteisesti toteutettu. Siitä tutkimustulokset olivat sekä lasten että vanhempien että henkilökunnan kannalta tosi myönteiset ja rohkaisevat, mutta mä ajattelen tutkijana niin, että siellä oli pohjalla se vahva vaikuttavuusnäyttö. Sitten me tehtiin aika moisia digiloikkia palveluissa, ja itse ainakin kaipaisin niiden vahvempaa arviointia, että kuinka hyvin onnistuttiin siinä, että se on hienoa – tai ehkä just se kultareunus, hopeareunus – tässä pandemia-ajassa, että näin tapahtui sitten ammatillisilla, mutta kyllä näitä täytyy sitten kriittisesti tarkastella, että kuinka hyvin onnistuttiin, ja sama pätee esimerkiksi etäopetusta, että kuinka hyvin onnistuttiin. Siinä käsittääkseni oli aika paljon opettajilla eroa, miten he pystyi sitä toteuttamaan, ja siinä taas lapset ja perheet oli eriarvoisessa asemassa.

Janne: Itse haluaisin lisätä tähän vielä näitten rajoitustoimien osalta sen, että näissä kanteluratkaisuissa ja kanteluissahan näkyy se, että osa rajoitustoimista otettiin Suomessa käyttöön myös ilman lainsäädännön tukea, ja omat arkihavainnot osoittavat, että osa niistä rajoitustoimista, jotka näin otettiin käyttöön, niin jäi myöskin aika pitkäaikaisesti olemaan, vaikka näissä palveluasumisen eri muodoissa, jossa käytännössä ihmiset elävät hyvin laitospäisissä olosuhteissa, ja ovat aika riippuvaisia toisista, niin samaan aikaan kuin nämä tosiaan – mikä on aika huolestuttavaa – niin otettiin rajoitustoimina käyttöön ilman, että niihin oli – näin niin kuin juristi sanoisi – toimivaltaa lainsäädännössä ottaa niitä käyttöön, mikä on ihan perusasioita, niin lisäksi senkin jälkeen, kun meillä pandemia tavalla tai toisella on hiipunut, eikä me nähdä muuallakaan yhteiskunnassa enää näitä rajoitustoimia, niin niitä oli aika pitkään olemassa näissä yhteyksissä, että siellä on mun mielestä kahdessa suunnassa kritiikin varaa nimenomaan siinä, että näitä otettiin käyttöön ja myöskin sitten, että näitä ei purettu asianmukaisesti.

Maija: Voisin tuosta vähän jatkaa, koska tämä on just sitä, mikä meillä näkyy noissa kanteluissa ja myös nyt, kun me ollaan taas päästy tekemään tarkastuksiakin enemmän, että silloin pandemian aikaan, niin oli ensinnäkin aika epäselvää, että millä taholla on toimivalta niin kuin antaa ohjeita ja määräyksiä, ja silloin niin kuin eri tasoilla viranomaiset ohjeistivat ja aluksi vielä semmoisessa muodossa, että ikään kuin ne olisivat olleet sitovia ne ohjeet ja useinkin juuri niin kuin professori Salminen sanoi, että viranomaiselle ei välttämättä ollut lainkaan toimivaltaa antaa sellaisia sitovia määräyksiä, ja silloin on aika ymmärrettävää,

että sitten siellä, kun toimitaan vaikka jonkun asumispalvelun piirissä, niin siellä nyt on aika vaikeaa ymmärtää sitten sitä, että mitä lainsäädäntö sallii ja mitä se kieltää, jos ylemmän tahon viranomaisohjeistus ei ole oikein kohdallaan eikä lainmukaista, tai se on annettu ilman sitä toimivaltaa, jota se edellyttäisi antamaan. Tämöinen, mikä oli ehkä yllätys – luulen, että monille ainakin oikeustieteen tutkijoille saattoi olla yllätys – se, että miten nopeasti me siirryttiin semmoiseen vanhaan niin kuin laitosvaltaan. Mä luulen, että me oltiin ajateltu niin, että semmoista ajattelua ei enää ole, että pelkästään se seikka, että ihminen on jossain tällöisessä hoivan piirissä tai asuu laitospaikoissa olosuhteissa, että se oikeuttaisi niiden rajoitusten tekemiseen. Mutta todella nopeasti tapahtui niin, että käytettiin niin kuin aika rajuja ihmisten oikeuksia rajoittavia toimenpiteitä, ja ajateltiin, että se, että suojellaan näitä ihmisiä ja ehkä niitä muita lähellä olevia ihmisiä, niin oikeuttaisi siihen. Ja totta on, että valitettavasti meillä on esimerkiksi havaintoja siitä, että tällöinen huoneisiin lukitseminen, niin on saattanut juurikin jäädä toimintatavaksi, ja ne on aika – niin kuin ihmisten perusoikeuksien kannalta – niin ne on aika suuria asioita, että jos ei muisteta, että ensisijaisesti pitää pohtia muita keinoja ja aivan sitten, kun on välttämätöntä, niin viimesijaisesti voidaan sitten rajoittaa ihmisten oikeuksia, ja silloinkin sille pitää löytyä niin kuin toimivalta ja peruste laissa, että se, mikä meillä näkyy, että tällöinen lainmukaisuus ja lain alaisuus, niin se edellyttäisi nyt ihan uudenlaista koulutusta ja uudenlaista ohjeistusta ja uudenlaista tämän ajattelun viemistä ihan sinne toimintatasolle. Että ehkä nyt ylemmät viranomaiset aika nopeastikin sitten muutti toimintatapojaan, ja siinä uskon, että myös ylimmällä laillisuusvalvojalla oli oma roolinsa – että me ohjattiin. Ja tuomioistuimet kumosivat joitain rajoituspäätöksiä, mutta siellä on nyt aika paljon kyllä työtä tehtävänä. Että sitten, jos tulee tilanne, missä me kohdataan uudelleen joku vastaavan tyyppinen tilanne, muistettaisiin, että näiden toimenpiteiden pitää myös olla lainmukaisia.

Janne: Ja tää on sillä tavalla hämmentävääkin, että me olemme kai kuitenkin tottuneet ajattelemaan suomalaisessa yhteiskunnassa, että tällainen lainalaisuus ja lakisidonnaisuus on jotakin sellaista, missä me olemme erityisen hyviä. Kun tässä mainitussa JuRe-hankkeessa olemme tutkineet sekä laitoksia ja näitä laitosmaisia olosuhteita – vankiloita ja vanhusten asumispalveluyksiköitä – niin molemmissa näissä pandemian alkuvaiheessa tuli käyttöön sellaisia rajoituksia, jotka olisivat käsityksemme mukaan edellyttäneet lainsäädännön tukea ja ne siitä huolimatta tulivat siellä käyttöön, niin tämä on sillä tavalla niin kuin aika erityinen tilanne, ja en itsekään osaa selittää sitä, ja niin me olemme sitä niissä tutkimuksissamme selittäneet, että se jotenkin avautuu tällaisen hyvin perinteisen laitosvaltakonstruktion kautta, jonka me siis luulimme kuoleentuneen jo joskus perusoikeusuudistukseen viimeistään ja siitä huolimatta se juuri tällaisessa ikään kuin poikkeuksellisessa olosuhteessa sitten nousi. Se voi olla niin kuin ymmärrettävää, että se juuri silloin nousee, mutta sen ei olisi periaatteessa pitänyt silloinkaan tulla henkiin, että siinä oli varmasti joku sellainen ajatus, että kun he ovat tämän meidän erityisen suojelumme varassa myöskin, koska he ovat osittain tahdostaan riippumatta näissä olosuhteissa, niin siitä se jotenkin lähti, mutta siinä on taustalla ikään kuin se, että koska he ovat laitoksessa, niin sen perusteella jo voidaan ryhtyä aika järeisiin toimenpiteisiin, niin se on niin kuin virheellinen ajatus.

Marjo: Siinä saattaa olla jotain tuttua meidän hoitokulttuurissamme, koska me ei olla oltu Suomessa mitään edelläkävijöitä rajoitustoimenpiteiden luopumisessa, jos verrataan niin kuin läntiseen Eurooppaan. Sitten ne tutut niin kuin pomppaa uudelleen tällaisessa kriisiajassa. Sen eteen on toki tehty tosi paljon tutkimusta ja kehittämistyötä. Ehkä nostaisin vielä sitten sellaisen, mikä ehkä tuli nyt tämän koronan jälkeen niin kuin suurempi ymmärrys, että mitä tarkoitti, kun lapsilta ja nuorilta viedään oikeus harrastaa – kuulua yhteisöön – että ei pelkästään nämä hyvinvointipalvelut tai sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut tai koulu, vaan ihan se normaali arki, kun sitä rajoitetaan radikaalisti, niin luulen, että meidän koko yhteiskunta on oppinut siitä jotakin, että ei varmaan haluttaisi enää samankaltaista rajoitusta lapsille ja nuorille.

Janne: Niin, siinä on tosiaan nämä lapset ja nuoret ihan omana ryhmänään, mutta sitten laajemminkin ehkä sivistykselliset oikeudet: niiden rajoittaminen ei ollut kovinkaan vahvojen lukkojen takana, ja siinä ehkä on

jotakin sellaista, missä oikeasuhtaisuudessa ja välttämättömyydessä riittää vielä mielestäni tutkittavaa hetkeksi ja jotakin sellaista, mitä voimme ehkä myös oppia tulevia kriisejä silmällä pitäen.

Maija: Ja lisäksi tähän ehkä juuri sen, mihin tässä jo aikaisemmin viitattiin, kun tämä oli niin pitkäaikainen: niin lapsen elämässä kuin vanhan ihmisen elämässä olivat aika hurjia myös nämä seuraukset ihan siitä, että vaikka sen fyysisen liikkumisen rajoitus ei olisi niin pahalta tuntunutkaan, mutta se, että yhteydet muihin läheisiin tai lapsilla ystäviin, niin ne katkesivat tai jäivät syntymättä, niin lasten ja nuorten osalta se on todella iso asia, ja sitä aika vähän siinä osattiin niin kuin pohtia. Sitten myöhemmin alettiin enemmän keskustella siitä, että mikä merkitys näillä toimenpiteillä on myös jotenkin sen hyvinvoinnin kannalta.

Sanna: Siirrytään seuraavaksi ratkaisuehdotuksiin. Jos ajatellaan mahdollisia tulevia kriisejä, niin miten heikommassa asemassa olevien, kuten lasten ja nuorten tilannetta ja oikeuksien toteutumista voitaisiin parantaa?

Maija : Iso kysymys ja vaikea – siis meidän positiosta vaikea sanoa – mutta se, mitä tietysti me ollaan nyt toivottu, ja mihin olemme pyrkineet omassa työssä niin kuin kiinnittämään viranomaisten huomiota, on se, että pitäisi olla paljon paremmat valmiudet erilaisten – myös niin kuin normaaliaikojen – häiriötilanteiden varalta, että täytyisi olla suunnitelmat ja pohdittu valmiiksi erilaisia toimintatapoja ja myöskin sitä, että oltaisiin punnittu niitä seurauksia, että ne ovat sitten oikeassa suhteessa. Että se, mikä on välttämätöntä tehdä, ja sitten, jos niillä on tuollaisia kielteisiä seurauksia, niin että ne on otettu huomioon.

Janne: Tämä on tosi iso kysymys tietysti, ja tässä on varmaan monia sektoreita, että varmaan semmoinen monenlainen osallistaminen ja mahdollisuuksien tutkiminen siihen myöskin kriisiaikoina meillä – esimerkiksi nykyaikainen teknologia ja kaikki muu – että minkälaista kuulemista vielä olisi mahdollista toteuttaa niin kuin kriisin kestäessä heti. Että erityisesti näistä haavoittuvista ryhmistä: tietysti ihan tavallisinakin aikoina haasteita liittyy paljon heidän osallistumiseensa ja kuulemiseen heitä koskevissa asioissa tai laajemmin, eli näitä pitäisi vielä enemmän tutkia ja tutustua siihen mahdollisuuteen ja esimerkiksi nyt otan vaikka näistä kanteluista. Mehän usein ainakin oikeustieteilijät ja todennäköisesti hallintokin katsoo kanteluita ikään kuin siltä kannalta – mikä onkin tietysti tärkeätä, että katsotaan – että minkälainen oikeusohje tai toisin toimimisen edellytys sieltä asettuu, mutta kanteluita voisi myös esimerkiksi käyttää siinä mielessä jonkun näköisenä pulssin tapaisena, että mistä asioista kanteluita ylipäätään tehdään, mitkä asiat ihmisiä liikuttaa ja tutustua siihen. Toki me ymmärrämme myös tämän rajallisuuden – että on ehkä niin, että kaikkein heikoimmassa asemassa olevat eivät tee edes kantelua – mutta että olisiko se niin vaikeata tarkkailla myöskin sitä kanteluiden kirjavaista joukkoa, koska kyllä me esimerkiksi pandemia-aikana nähdään jo siinä hyvin alkuvaiheessa, kun olemme katsoneet, että minkälaisista asioista näitä kanteluita tehdään – vaikka eduskunnan oikeusasiamiehelle ylipäätään – niin sieltä nousee itse asiassa nämä teemat, mitä tässä on nytkin ollut esillä, eli ne oltaisiin voitu ehkä tunnistaa jo sillä perusteella, että mistä asioista kanteluita tulee, on niissä sitten toimittu oikein tai väärin, niin ne ovat kuitenkin jonkunnäköistä informaatiota siitä. Koska tähän on tavallaan myös hieno piirre, että meillä ihmiset luottavat siihen, että kun he kantelevat, että heidän asiansa tutkitaan, se otetaan vakavasti. Tällöin ikään kuin sitä informaatiota voisi käyttää myöskin muussa mielessä kuin siinä, että minkälainen oikeuskäsitys sieltä ilmasta. Siinä on paljon tietoa muustakin asiasta kuin sitten siinä ratkaisussa, että tämä on niin kuin – olen alueella, jota en tunne, koska tietysti oikeustieteilijänä varmaan fokusoin juuri siihen lopputulokseen – mutta voisi kuvitella, että esimerkiksi niissä olisi muutakin hyödynnettävää kuin vain tämä materiaali, jota ne tarjoavat hallinnolle ja oikeudelle ylipäätään.

Maija: Mä voisin tähän lisätä, että kun äsken puhuttiin siitä, että meille tuli tämä niin kuin laitosvalta-ajattelu kauhean nopeasti takaisin, niin sitten toisaalta sen vastapainona mielestäni oli kyllä merkittävää se, että oikeusasiamiehelle esimerkiksi tuli todella paljon kanteluita, kun pandemia alkoi – ja koko pandemian aikana – ja se osoittaa ehkä juuri sitä, että ihmiset kuitenkin tunnistavat ne oikeutensa ja tunnistavat,

milloin ehkä ei se toiminta olekaan perus- ja ihmisoikeuksien näkökulmasta oikeaa ja laillista ja sitten vielä ymmärtävät sen, että suomalaisessa yhteiskunnassa tällaisen kantelun kautta siihen asiaan voi myös vaikuttaa. Että siinä oli paljon siinä mielessä niin kuin myönteistä siten, että se myös osoitti sitä, että ihmiset Suomessa reagoivat, eivät vain tyydy siihen, mitä viranomaiset sanovat tai ne toimijat, jotka heidän oikeuksiaan mahdollisesti rajoittavat, vaan että pyrkivät saamaan muutosta, että se on niin kuin hyvin myönteinen asia. Tokihan näistä kanteluista – ihan niin kuin professori Salminen sanoi – niin näkyy, että erityisesti juuri tällaiset niin kuin rajoitustoimenpiteet erilaisissa palveluissa olivat ne, mihin reagoitiin hyvin vahvasti. Tietysti myös sitten oli vankeihin liittyviä asioita ja vaikka uskontoon liittyviä asioita, mutta hyvin merkittävässä asemassa nämä sosiaali- ja terveydenhuoltoon, kouluun, kolutukseen, vankien hoitoon liittyvät kysymykset.

Janne: Ja sitten tietysti myös toimeentuloon liittyvät asiat on yksi oma ryhmänsä, koska taas toisessa tähän PANDEMICS-ohjelmaankin kuuluvassa hankkeessa – WELGO-hankkeessa – ja heidän tutkimuksiinsa liittyy siis tällainen ajatus pandemiasta syndemiana, jossa yksi ikään kuin lähtökohtainen hyvin tärkeä havainto on se, että rajoitustoimet eri suunnilta ja se itse pandemia saattaa kohdata ikään kuin samoja ihmisiä. Eli ei ole kysymys vain siitä, että tämän lapsen oikeuksia vaikka koulunkäyntiin rajoitetaan, ja hänen harrastuksiaan rajoitetaan: voi käydä myöskin niin, että siihen toimeentuloon kohdistuu samanaikaisesti paljon ongelmia, eli silloin se kuorma, joka siitä pandemiasta ja niistä rajoitustoimista syntyy, niin saattaa olla itse asiassa huomattavankin paljon suurempi, jos ne kertaantuvat samojen yksilöiden kohdalla.

Maija: Ja ehkä oikeudellisesti se piirre, mikä meillä nyt oli pandemiassa, niin minkä toivoisi, että ei sitten toistu mahdollisessa uudessa häiriötilanteessa tai kriisitilanteessa, niin on, että suojeleminen – niiden haavoittuvassa asemassa olevien ryhmien suojeleminen – tapahtuu heidän oikeuksiaan rajoittamalla. Tämä on kanssa sellainen ajattelu, mistä mä uskon, että monet kuvitteli – juristit – että kun meillä tuli perusoikeusuudistus ja me alettiin ihan uudella tavalla niin kuin tässä yhteiskunnassa ymmärtämään, mikä niiden perusoikeuksien merkitys on sekä niin kuin lainsäädännön kannalta, että myös niin kuin lainsäädännön toimeenpanon kannalta. Niin tämäkin tuli takaisin: meidän pitää löytää toisenlaisia keinoja suojella ihmisiä, kuin rajoittaa heidän [oikeuksiaan]. Vanhastaanhan siis – kauan sitten – niin lastensuojeluhan oli sitä, että heillä oli jopa kaupunkien ja kuntien järjestyssäännöissä kotiintuloaikoja ja [lapset] eivät saaneet mennä ilman lupaa kokoontumaan ja niin edelleen, ja sitähan myöhemmin sitten kritisoitiin paljon: että näin ei lapsia suojella, että lasten oikeuksia rajoitetaan. Mutta me siinäkin päästiin takaisin todella nopeasti sellaiseen vähän niin kuin nurinkuriseen ajatteluun, josta me olimme ajatelleet, että me olemme päässeet eroon.

Marjo: Joo, ja jatkaisin ehkä siitä, että kun niihin tuleviin mahdollisiin kriiseihin pitää varautua nyt ja kehittää sitä ihan perusjärjestelmää vahvemmaksi. Ottaisin esiin vaikka nyt tämän sosiaali- ja terveydenhuollon palvelureformin, jonka sisällöllistä uudistusta tehdään tällä hallituskaudella. Siellä on lasten ja nuorten terapiatakuu, jossa on nimenomaan tällaisia määräaikoja hoitoon pääsemisessä, ja sitten siellä myös määritellään tarkemmin, mitä on vaikuttavat palvelut ja myös siellä on vahvasti otettu yhdenvertaisuusnäkökulma, ja itse olen niin kuin hyvinkin toiveikas tähän – mikä on myös iso lainsäädännöllinen uudistus. Ja ehkä koulu vielä – niin kuin sitten sen kehittäminen – niin, että siellä se hyvinvointi nähdään laajempaan kuin oppimiskysymyksenä, ja siihen myös niin kuin todella paljon tutkimushankkeissa ja kehittämishankkeissa kiinnitetään huomiota: että lapset ja nuoret ja perheet tarvitsevat moninaisia valmiuksia. Ehkä vielä, jos tuohon palvelureformiin menee, niin siellähän tavoitteena on myös tällaisen monialaisen yhteistyön lisääminen, joka sitten tarkoittaa sitä, että toivottavasti päästään siitä siiloutuneista malleista yhteistyöhön ja se taas sitten varmistaa sen, että me tunnistetaan varhaisessa vaiheessa jo ne riskiryhmät, jotka hyötyvät ennaltaehkäisevistä vaikuttavista palveluista. Silloin kriisinkin kohdatessa niin tilanne on huomattavasti helpompi.

Maija: Haluaisin lisätä vielä semmoisen, että meillä kävi ilmi tämän pandemian aikana vielä merkittävämmän kuin nyt normaalioloissa, joihin ollaan palattu, niin henkilöstön riittävyys. Ja se on sellainen seikka, että siihen pitäisi nyt kyllä kiinnittää todella, todella vakavaa huomiota. Meillä on, jos ajatellaan erilaisia palveluita, niin kaikkien erilaisten henkilöryhmien osalta henkilöstön riittävyys oli suuri kysymys ja siitä seurasi ehkä myös sellaisia ei-toivottuja seurauksia. Tässä viittasit jo siihen, että esimerkiksi neuvolapalvelut eivät ole vieläkään saatu ihan sille tasolle kuin on, mutta se näkyi monilla sektoreilla ja sitä pitäisi nyt vakavasti miettiä, että miten normaaliajan häiriötilanteissa me saadaan henkilöstö riittämään – eri ammattikunnissa – ja millä tavoin sitten, jos meille tulisi kriisi, jossa ehkä joudutaan sitten käyttämään ihmisiä muissa tehtävissä kuin mitä he normaalisti hoitavat, niin miten sellaisesta tilanteesta selvitään.

[*musiikkia*]

Sanna: Kiitos paljon keskustelusta Maija Sakslin, Marjo Kurki ja Janne Salminen.

Maija, Marjo ja Janne: Kiitos

Sanna: Lapsuuden rakentajat -podcast jää nyt tauolle ja palaa uudistettuna ensi vuoden puolella. Sillä aikaa voit seurata Itlaa sosiaalisen median kanavilla viestipalvelu X:ssä, Instagramissa ja Facebookissa tunnuksella @itlasaatio. Tämän podcastin tarjosi teille Itsenäisyyden juhlavuoden lastensäätiö.

[*musiikkia*]